

Geert Grote Universiteit – De Betekenis van de Metafysica voor de Huidige Tijd

Résumé drs Bastiaan Hoorneman: Een Morele Werkelijkheid? Het Belang van de Metafysica voor de Ethiek van nu (Deventer, 31 mei 2010)

De in de *hand out* weergegeven citaten van Murdoch en Nietzsche gelden als uitgangspunten bij de centrale vraagstelling, die men als volgt zou kunnen formuleren: er mag over wat goed en slecht is in de wereld relatief weinig verschil van mening zijn, waar het feitelijk om gaat, is de objectieve claim van de moraal die eraan ten grondslag lijkt te liggen. Waar komt deze vandaan? Is deze universeel en waarom zouden wij genooddaakt zijn er aan te gehoorzamen?

In de geciteerde visie van Nietzsche is het de mens die de ethiek heeft gefabriceerd. Er is om die reden dan ook geen sprake van zoiets als een objectieve moraal, maar deze moet als louter subjectief beoordeeld worden. Desondanks is het waardevol – en tevens het onderwerp van deze voordracht – om te kijken naar de verschillende pogingen die er zijn gedaan om de objectiviteit in de ethiek te waarborgen. In weerwil met de non-cognitivistische positie dat er geen waarheid bestaat in de ethiek en dat morele oordelen eerder de uitdrukking zijn van een houding en een emotie, stellen we de vraag: kunnen we de waarheid redden? In zijn algemeenheid zijn er twee methoden om te komen tot een weg naar objectiviteit en waarheid in de ethiek: de substantivistische en de procedurele. Op beide zal hierna nog worden teruggekomen.

Voor het optreden van de Sofisten en Socrates was er sprake van een fundamenteel andere visie op de ethiek, die volstrekt afwijkt voor onze huidige opvattingen, die veel meer uitgaan van een waardenneutrale, zo men wil onttoverde wereld, waarbij meetbaarheid en rationele inpassing in verklaringen van die wereld veel meer voorop staan. Voor de Griekse Presocraten en tragediedichters ging het niet om een claim of een autoriteit waarop morele waarheid zich baseerde. Voor hen waren de begrippen “*agathos*” en “*arete*” van grote betekenis. Bij het eerste begrip ging het feitelijk om het afvinken van een algemeen geaccepteerd kwaliteitenlijstje. Voldeed men aan de gestelde vereisten, dan handelde men goed of was men

zelfs een held. Bij “*arete*” ging het veel meer om deugdzaamheid, het op een adequate manier vervullen van de rol die men gezien zijn maatschappelijke positie geacht werd te spelen. Het gaat dus om een volstrekt andersoortige moraal, die niet uitgaat van een drukkende plicht, maar meer van een handelingsstandaard. Als men aan deze niet kon voldoen, dan diende men zich – als Ajax in de Odyssee na de zinloze slachting van de schapen – te schamen en daaruit mogelijk de consequenties te trekken. Deze houding staat lijnrecht tegenover onze cultuur waarbij de vraag waar een morele claim vandaan komt, en wie mij deze oplegt, van doorslag gevende betekenis is.

Van grote betekenis bij deze discussie is Hume geweest, zoals de twee citaten van hem op de *hand out* ook weergeven. Naar zijn mening is er in de wereld niet sprake van iets wat men een morele eigenschap zou kunnen noemen. Voortdurend botsen we op een veelheid van meningen, waarbij we ons steeds weer voor de vraag gesteld weten hoe we uit deze veelheid van overtuigingen tot een beslissing kunnen komen. Dit temeer omdat objectiviteit op zijn minst moeilijk te bewerkstelligen is. De basis voor Hume’s redenering is dat men feiten en waarden niet aan elkaar kan gelijk stellen, dat “*is*” en “*ought*” twee verschillende categorieën zijn. De vraag hoe men dan van het “*is*” naar het “*ought*” kan komen, is dan uiteraard de alles overheersende.

Zoals gezegd zijn er twee methoden om te komen tot een vaststelling van objectieve morele waarheid: de substantivistische en de procedurele. Aristoteles is met zijn teleologische metafysica een duidelijke exponent van de eerste aanpak. In zijn visie probeert alles wat bestaat zich te vervolmaken. Voor de mens is dat het bereiken van “*eudaimonia*”, het geluk of beter: het floreren. Daarbij moeten we onze unieke menselijke functie, de rationaliteit, vervolmaken. Een andere wijze om substantie te verlenen aan onze moraal is deze te hechten aan een ultieme autoriteit die deze aan ons verleent: bijvoorbeeld God. Een weer andere wijze is gebaseerd op het standpunt dat er nu eenmaal waardevolle dingen bestaan in de wereld. Volgens Moore is wat goed is niet reduceerbaar naar andere concepten en is daarmee zijn eigen begrip, noch definieerbaar noch analyseerbaar. Het “*ought*” is daarmee zijn eigen categorie. Hoewel de substantiële benadering zeer populair is, moet desondanks worden vastgesteld dat zij berust op een

aantal metafysische aannames, die zich baseren op een grote mate van afstandelijkheid.

De procedurele methode zou men in zijn essentie kunnen omschrijven als het epistemologische middel om de werkelijkheid te achterhalen. Een goed voorbeeld daarvan is onze juridische procesgang, waarbij men door het volgen van een vastgestelde procedure komt tot een gerechtelijke uitspraak die voor waar wordt gehouden. Het is Hobbes die op dit punt een duidelijke redenering heeft opgezet. Stel je een wereld voor waarin geen regels bestaan, dan zou de wereld bestaan uit niets anders dan een oorlog van allen tegen allen. Om hieraan te ontkomen dienen we een contract met elkaar te sluiten en de uitvoering daarvan in handen te leggen van een soeverein.

Een zeer populaire procedurele wijze om tot morele waarheid te komen is opnieuw gebaseerd op Hume. Deze gaat ervan uit dat de claim van de moraal in feite een claim is op de wijze waarop ik mij gedraag en die mij aanspreekt op mijn motivatie, mijn rationele inzicht dat op basis van een bepaald gedrag mijn wensen vervuld kunnen worden. De normstelling baseert zich dan op mijn vermogen om van mijn bestaande ik te komen tot mijn betere, rationele ik. Daarbij kan men uitgaan van wat men het adviesmodel zou kunnen noemen, waarbij het gaat om een afweging waarbij ook rekening wordt gehouden met mijn gebreken, of om een zogenaamd ideaal model, het "doe zoals ik". Hierbij ligt echter het cultureel relativisme om de hoek, want wat is het betere ideale zelf? Volgens Smith is de uitkomst van dit dilemma dat we uit moeten gaan van de aanname van het bestaan van een gedeeld ideaal zelf.

Kant baseerde zijn gedachtegang op het uitgangspunt dat wij redelijke wezens zijn, die zich gebonden achten aan een morele wet, de categorische imperatief. Dit houdt in dat men zo dient te handelen dat je kunt willen dat je maxime universeel gevolgd wordt. Deze gebondenheid aan de morele wet zit opgesloten aan het bezit van de praktische rede. Zoals ook bij de andere genoemde methoden zitten hier haken en ogen aan. Want waarom zou ik minder redelijk zijn als ik mij immoreel zou gedragen? De normativiteit lijkt uit het niets te komen en lijkt enkel begrijpelijk als het leunt op een mate van substantiviteit, hetgeen in tegenspraak zou zijn met de juist procedurele benadering die Kant kiest.

Ook met betrekking tot de andere gepresenteerde oplossingsrichtingen bestaan bedenkingen. Waarop berust bijvoorbeeld mijn gebondenheid van het door Hobbes' voorgestelde contract? Wat zijn mijn drijfveren om mij daaraan te houden? Het bezwaar tegen de door Hume voorgestelde benadering is dat hij uitgaat van een onveranderlijk zelf met zijn eigen wensen. Dit zelf is echter een product van steeds wisselende omstandigheden en daarmee in alle opzichten veranderlijk.

Dit alles vastgesteld hebbend: wat werkt dan wel? Een optie is om uit te gaan van de gedachte dat er wel degelijk sprake is van metafysische en substantiële waarden; het bestaan van zogenaamde "dikke termen", natuurlijke feiten die onlosmakelijk een normatieve component in zich dragen. "*Is*" en "*ought*" kunnen bij deze termen juist niet uit elkaar worden getrokken.

Een andere optie komt van Thompson: een bepaalde plant heeft een bepaalde omgeving nodig om goed te gedijen. Datzelfde geldt voor de menselijke soort. Met andere woorden: bepaalde claims zijn aan onze soort gerelateerd. Daarbij, mensen zijn gericht op samenwerking. Ook op deze wijze worden zo algemeen geaccepteerde waarden gerealiseerd. Daarbij laat zich uiteraard de vraag stellen wat, als ik mij anders acht dan de soort, voor mij dan de aan de soort gerelateerde normatieve kracht nog zou kunnen betekenen? Een mogelijke andere uitweg zou men kunnen vinden door, uitgaande van hetgeen over Hume werd gezegd, de veranderlijkheid van het ik juist als vertrekpunt te nemen. Er is dan sprake van een veelheid aan mogelijke zelden. De vraag welke ik ik dan zou moeten worden, is dan uiteraard lastig te beantwoorden. Zowel het zich bewust zijn van historische experimenten als het luisteren naar anderen kan daarbij van betekenis zijn. Het is dit steeds weer herkiezen van een levenshouding die tot uitdrukking komt in het citaat van Murdoch en die ook meer aan lijkt te sluiten bij de schaamtemoraal die we onderkennen bij de oude Grieken dan bij de plichtmoraal.